

УДК 811.161.3'42:76.0

Тэкст навін як своеасаблівы тып дыскурсу

А. М. ЕРМАКОВА

У артыкуле разглядаецца тэкст навін як своеасаблівы тып дыскурсу, суперструктурная, макра- і мікраструктурная арганізацыя якога накіраваны на рэалізацыю асноўных функцый тэксту сродкаў масавай інфармацыі: інфармаванне і ўздзеянне.

Ключавыя словы: дыскурс навін, інтэрсуб'ектыўнасць, поле суб'ектыўнай мадальнасці, семантычная макраструктура, суперструктурная арганізацыя тэкстаў.

The article considers the text of news as a special type of a discourse, which superstructural, macro- and microstructural organizations are directed on realization of the basic functions of a mass media text: informing and influence.

Keywords: news discourse, intersubjectivity, subjective modality field, semantic macrostructure, superstructural text organization.

Вывучэнне мовы сродкаў масавай інфармацыі мае вялікую сацыяльную і палітычную значнасць. Якім чынам людзі набываюць сацыяльныя веды, як фарміруюцца іх погляды, устаноўкі, як праз мову рэалізуюцца ідэалагічныя погляды? Агульнавядома, што вербальныя зносіны ўяўляюць сабой адзінства двух аспектаў – вербальнага інфармавання і вербальнага ўздзеяння. Гэтае палажэнне імпліцытна сцвярджае актыўную ролю вытворцы тэкстаў і пасіўную іх спажываўца, што не зусім адпавядае сучаснаму разуменню асаблівасцяў дыскурсу навін.

Суб'ект маўлення ў тэкстах масавай інфармацыі суіснуе разам са спажывцом інфармацыі, рэцыпіентам. Каардыната “я” вызначае важнае для камунікатыўных актаў паняцце інтэрсуб'ектыўнасці. Адзін з важнейшых момантаў інтэрпрэтацыі выказвання – шматзначнасць “я”. Для сродкаў масавай інфармацыі характэрна імкненне растлумачыць аб'ектыўную сітуацыю нейкім суб'ектыўным чынам у залежнасці ад камунікатыўных мэтаў. Аб'ектыўны свет шляхам трансфармацыі ва ўяўленні суб'екта ацэньваецца, г.зн. суадносіцца са шматлікімі апэратарамі, што стварае ў выніку псіхалагічную афарбоўку маўлення – суб'ектыўную мадальнасць. Поле суб'ектыўнай мадальнасці публіцыстычных тэкстаў утвараюць прагматычна арыентаваныя адзінкі, якія выражаюць суб'ектыўныя адносіны да свету. Зыходзячы з таго, што адна з асноўных функцый тэкстаў навін – уздзеянне, можна сцвярджаць думку аб залежнасці эфектыўнасці моўнага ўздзеяння на адрасата ад спосабаў арганізацыі маўлення, у прыватнасці, ад выражанасці ў большай ці меншай ступені катэгорыі суб'ектыўнай мадальнасці ў тэксце.

Тэксты сродкаў масавай інфармацыі аналізуюцца з пазіцый іх уласнай структурнай арганізацыі на розных узроўнях апісання. Катэгорыі марфалагічнага ўзроўню выкарыстоўваюцца для стварэння поля суб'ектыўнай мадальнасці пры ўмове іх кантэкстуальнай вобразнасці. Пры выкарыстанні адзінак лексічнага ўзроўню ў якасці прагматычных сродкаў перавага аддаецца лексемам, якія з'яўляюцца актуалізаванымі або маюць вобразную ўнутраную форму. Актуалізацыя лексічных адзінак у стылістычным кантэксце часта з'яўляецца вынікам неаднароднасці стылістычнай прыналежнасці лексем. Стылістычная транспазіцыя – прыём сэнсібілізацыі прагматычнай сілы прагмем. Прагматычная сіла прагмем тым большая, чым меншая частотнасць іх ужывання і чым менш яны чакаемыя ў дадзенай сітуацыі. Эфект экспрэсіўнасці часта дасягаецца эксплуатацыяй унутранай формы слова. Канатацыя “накладваецца” на выказванне, што робіць яго двухпланавым, дае магчымасць вылучыць аб'ектыўна-мадальнае і суб'ектыўна-мадальнае значэнне лексем. Выбар канататыўнай мадальнасці – сведчанне таго, што аўтар маўлення зацікаўлены не столькі ў кваліфікацыі таго, што належыць свету, колькі ў інтэрпрэтацыі ацэнкі. Актыўна ўнутраная форма эксплуатаецца і падчас ужывання метафары. Метафара ў публіцыстычных тэкстах узнікае як вынік аўтарскага пераасэнсавання значэнняў слоў. У

працэсе ўтварэння поля суб'ектыўнай мадальнасці найбольшую ролю адыгрываюць вобразная і ацэначная функцыі метафары. Прычыны выкарыстання метафары вынікаюць з імкнення, з аднаго боку, да дакладнасці, з другога – да эмацыянальнага выражэння думкі з максімальнай эфектыўнасцю. Найбольш выразнымі сродкамі стварэння поля суб'ектыўнай мадальнасці з'яўляюцца адзінкі сінтаксічнага ўзроўню мовы. У працэсе ўтварэння поля суб'ектыўнай мадальнасці важную ролю адыгрываюць інтанацыйныя канструкцыі, бо прыроду клічных сказаў і рытарычных пытанняў вызначае эмацыянальна-ацэначны змест (модус). Інтанацыйныя канструкцыі шырока выкарыстоўваюцца як спосаб засяродзіць увагу чытача, яны не столькі інфармацыя, колькі адлюстраванне эмацыянальна-валявой сферы псіхікі суб'екта маўлення. Узмацненню выразнасці і пераадоленню стандарту садзейнічае выкарыстанне экспрэсіўных сінтаксічных канструкцый з элементамі перастаноўкі і пералічэння. Сказы з адваротным парадкам слоў, пералічальныя канструкцыі, такія разнавіднасці паўтору, як анафара, эпіфара, сімплока, кампазіцыйны стык і інш., разлічаны на выразны эфект. Структуру ўтварае стылістычны кантраст паміж “звычайным” маўленнем і адхіленнем ад яго. План зместу ўзмацняецца шляхам абнаўлення плана выражэння. Актуалізацыя пэўных сінтаксічных мадэляў уяўляе сабой так званую “сінтаксічную вобразнасць”, уплыў якой на рэцыпіента значны. За своеасаблівай сінтаксічнай пабудовай не толькі індывідуальная форма выяўлення, а і сродак выражэння думак з максімальнай эфектыўнасцю. Экспрэсіўнасцю характарызуюцца і канструкцыі з парцэляцыяй і сегментацыяй, звязаныя па паходжанні з вусным маўленнем. У тэкстах сродкаў масавай інфармацыі яны ўяўляюць сабой стылістычны прыём, выкарыстанне якога прадумана і матывавана камунікатыўнай задачай.

Аднак аналіз дыскурсу навін не абмяжоўваецца лінгвістычным апісаннем фаналагічных, марфалагічных, сінтаксічных або семантычных структур ізаляваных слоў, словазлучэнняў або сказаў. Сучасныя падыходы да тэкстаў сродкаў масавай інфармацыі патрабуюць іншага разумення тэкстаў, тэкстаў як своеасаблівага тыпу дыскурсу.[1] Доўгі час дыскурс разумелі як звязную паслядоўнасць сказаў, сёння ён трактуецца як складаная камунікатыўная з'ява, што ўключае, акрамя вербальнай формы, яшчэ і экстралінгвістычныя фактары, што спрыяюць разуменню тэксту. Веды пра свет, погляды, устаноўкі, мэты адрасата ўлічваюцца падчас прагматычнай інтэрпрэтацыі. Дыскурс з'яўляецца складаным адзінствам моўнай формы, значэння і дзеяння. Таму найбольшую цікавасць уяўляе аналіз тэкстаў масавай інфармацыі з пазіцыяй дынамічнай прыроды іх вытворчасці, разумення і дзеяння, што рэалізуецца з іх дапамогай.

Тэксты характарызуюцца складанымі асаблівасцямі, такімі, як адносіны звязнасці паміж сказамі, агульная тэматычная структура, схематычная арганізацыя, шэрагам стылістычных і рытарычных параметраў.

На семантычным узроўні аналіз дыскурсу як паслядоўнасці сказаў дае магчымасць вывучаць суаднесення адна з адной інтэрпрэтацыі: значэнні або рэферэнцыі слоў, несамастойных або самастойных сказаў разглядаюцца як функцыя ад значэнняў і рэферэнцый, замацаваных за папярэднімі сказамі. Гэты аспект дыскурсу часта апісваюць з пазіцыяй лакальнай або паслядоўнай кагерэнтнасці. Тэкст з'яўляецца семантычна звязаным, калі апісвае магчымую паслядоўнасць падзей, г.зн. семантычная звязнасць залежыць ад нашых ведаў і ўяўленняў аб тым, што магчыма ў гэтым свеце.

Наступны, больш высокі і глабальны, узровень аналізу дыскурса сродкаў масавай інфармацыі – семантычная макраструктура. Семантычная макраструктура выяўляецца ў працэсе вылучэння топікаў з тэкстаў. Тэорыя макраструктур дае магчымасць даследаваць асаблівыя характарыстыкі загалова і ліда, у якіх суб'ектыўна абагульняецца астатняя частка паведамлення. Вылучэнне макраструктур тлумачыць, чаму у памяці чытачоў утрымліваюцца толькі асноўныя топікі, г. зн. вышэйшыя ўзроўні семантычнай макраструктуры тэкстаў навін.

Схематычная суперструктура тэкстаў навін з'яўляецца той формай, што арганізуе агульнае значэнне тэксту як цэлага. Схэма гэта зададзена наборам характэрных катэгорый і правіл, што вызначаюць іх паслядоўнасць. Газетныя паведамленні штодзённа публікуюцца тысячамі і яны арганізаваны ў адпаведнасці з такой схемай, схемай навін. Корпус тэксту дэманструе такія катэгорыі, як кароткі змест, галоўная падзея, фон, кантэкст, гісторыя, вербальныя рэакцыі, каментар.

Арлен Каішкурэвіч не згодзен з Мацісам

У Светлагорскай карціннай галерэі “Традыцыя” імя Германа Пранішнікава адкрыта персанальная выстава народнага мастака Беларусі Арлена Каішкурэвіча. (Загаловак і лід – кароткі змест, галоўная падзея). Асаблівыя ўмовы вытворчасці і ўспрымання навін патрабуюць з’яўлення важнай інфармацыі ў пачатку тэксту. Структурыраванне па прынцыпу рэлевантнасці пранізвае ўвесь тэкст навін.

Усе 26 яго графічных твораў, прадстаўленых на выставе, робяць нас пэўным чынам яго сааўтарамі, аднадумцамі. Яны прасякнуты глыбінным адчуваннем нашай драматычнай гісторыі, філасофскім асэнсаваннем не толькі мінулага, але і сучаснага жыцця. Такое адчуваецца нават у серыі, так і хочацца сказаць, замалёвак з натуры “Гэтае мілае гарадское жыццё...” але самі творы адразу ж выяўляюць іранічнасць падтэксту назвы цыкла. Не такім ужо мілым аказваецца гэтае жыццё, калі разглядаеш карціны “Людзі ў тумане”, “Мы толькі прахожыя”, “Сабачая пляцоўка”, “Сустрэча”, “Сон старога музыканта”. Толькі зрокавага ўспрымання для іх вельмі і вельмі мала. Вачыма пачынае глядзець душа... (Кантэкст)

Арлен Каішкурэвіч вядомы, перш за ўсё, графічнымі серыямі “Партызаны”, “Купаліяна”, “Асветнікі”, “Святыя зямлі беларускай”, “Прысвячэнне В.Быкаву”... ён з пранікнёнай таленавітасцю аздобіў многія кнігі, у тым ліку “Курган” Янкі Купалы, “Песню пра зубра” Міколы Гусоўскага, “Каласы пад сярпом тваім” Уладзіміра Караткевіча, “Снежныя зімы” Івана Шамякіна, “Хатынскую аповесць” Алеся Адамовіча. (Гісторыя)

Светлагорцы маюць рэдкасную магчымасць пабачыць прасякнутую гістарычнай веліччу яго карціну “Паляванне ў Вялікім княстве Літоўскім” і слауты трыпціх “У часы Ірада”. (Галоўная падзея). Спецыфічнай асаблівасцю тэкстаў навін з’яўляецца тое, што і топікі і схема навін, што арганізуе іх, не прадстаўлены ў тэксце адной лінейнай паслядоўнасцю. Яны дыскрэтныя, з’яўляюцца ў тэксце па частках.

Як прызнаўся Арлен Каішкурэвіч, ён не згодзен з Анры Мацісам, які нібыта аднойчы заўважыў, што хацеў бы, каб яго творы былі для гледачоў чымсьці накшталт утульных крэслаў. “Для мяне важна, каб мае карціны, наадварот, перааказвалі гэтай уяўнай утульнасці, заклікалі да эмацыянальнага роздуму”, – гаворыць Арлен Міхайлавіч. (Вербальная рэакцыя) (“Гомельская праўда”, 20.11.2010)

Макраструктуры выводзяцца з тэкстаў на аснове нашых ведаў і перакананняў, і таму яны вар’іруюцца.

Тэматычная структура тэксту разгортваецца паслядоўна, кожны абзац “згортваецца” ў топік.

1. Персанальная выстава Арлена Каішкурэвіча

2. 26 твораў – філасофскае адчуванне жыцця

3. Арлен Каішкурэвіч вядомы

4. Светлагорцы маюць магчымасць пабачыць карціны

5. Карціны не ўтульныя крэслы, яны заклікаюць да эмацыянальнага роздуму

Топікі лёгка згортваюцца ў адзін, які фармулюем у якасці загаловака: *Арлен Каішкурэвіч не згодзен з Мацісам* (які лічыць, што карціны – утульныя крэслы)

У тэкст актыўна “ўводзіцца” чытач, што дасягаецца “рэпартажнымі прыёмамі”: *калі разглядаеш карціны; такое адчуваецца* (чытач бачыць вачыма аўтара), аўтар аб’ядноўвае чытача і сябе: *робяць нас пэўным чынам яго сааўтарамі, аднадумцамі*, у тэксце сфарміравана выразнае поле суб’ектыўнай мадальнасці: *прасякнуты глыбінным адчуваннем, так і хочацца сказаць, вачыма пачынае глядзець душа, маюць рэдкасную магчымасць, прасякнутую гістарычнай веліччу, слауты трыпціх*. Выразная азначнасць сфарміравана пераважна сродкамі лексічнага ўзроўню.

Тэкст тэматычна дакладны, схематычная суперструктура, мікра- і макраструктурная арганізацыя правільныя. Тэкст лёгка ўспрымаецца і з поспехам выконвае асноўныя задачы: інфармуе і ўздзейнічае (*заклікае да эмацыянальнага роздуму*) шляхам эмацыянальнага заражэння, заклікае да дзеяння (хачу наведаць выставу!)

Рэпрэзентацыя і ўзнаўленне падзей-навін журналістамі – не такія простыя і інертныя працэсы, гэта набор канструктыўных стратэгий, што знаходзяцца пад сацыяльным і ідэалагічным кантролем.

Літаратура

1. Ван Дейк, Т.А. Язык. Познание. Коммуникация / Т.А. ван Дейк – М.: Прогресс, 1989.— 312 с.

Гомельский государственный
университет им. Ф. Скорины

Поступило 12.02.11

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ